

Accsinte DOBRE*

GIANNI VATTIMO DESPRE UN NOU CREȘTINISM – PROIECȚIE A SPIRITUALITĂȚII VIITORULUI POST-MODERN

Abstract

Gianni Vattimo about a new Christianity – a projection of postmodern future spirituality

*The paper deals with specific aspects of the religious spirituality in occidental post-modernity. The meaning of religion in the modern and post-modern world is reached through G.Vattimo's central ideas and theses about **secularity** – i.e., a “weak” philosophical thinking which reveals modified characteristics of Christianity in several features of modern secularized society.*

Far from being exhausted by the so-called death of God, both Christianity and secularism will evolve somehow dialectically, in binary couples, with new forms of religiosity and secularized criticism, with openings towards a creative unpredictable future.

Vattimo will amplify such ideational openings, correlated with “kenosis” of Christian divinity (the self-emptying of God through incarnation). In the ecumenism problem – according to Vattimo – the hermeneutic theme of philosophical truth is decisively correlated with the Occident post-secular (not antireligious) destiny.

Key words: religious hermeneutics, weak thinking, secularity, moral-practical charity and new Christianity, Occident post-secular destiny.

Statutul socio-istoric și cel subiectiv-persuasiv al credințelor religioase – incluzînd desigur și creștinismul – reprezintă o problemă de viață și o temă centrală de dezbateri în societățile moderne și postmoderne.

Viziunea despre societate și om a gândirii iluministe supraestima certitudinea rațiunii, universalismul omului rațional occidental, ca temeuri filosofice explicative și proiective. Filosoful american al religiei John Caputo pune problema moștenirii iluminismului într-o modalitate suplă, non-negativistă, în măsura în care – cum s-a remarcat – nu ne putem disocia de valori de neînlocuit, care ne constituie, precum libertatea, egalitatea în fața legii, șanse de dezvoltare fără discriminări. Dar, întrucât iluminismul înseamnă și dreptul de a pune orice întrebare, urmează că este promovat și dreptul de a supune întrebării și criticii ideile și valorile iluministe însele. Se

* Profesor universitar doctor, Universitatea București.

impune, așadar, trecerea către un iluminism mai interogativ și mai deschis față de religie.

A aborda problematica omului, a viitorului societății din unghiul de vedere al unui principiu absolut, exhaustiv, nu mai poate fi acceptat fără interogații și fără deschideri creative. Dintr-o asemenea perspectivă deschisă, același gânditor american consideră că fundamentele oferite de știință constituie încă o interpretare, care nu poate întruchipa adevărul absolut. Urmează că și modalități interpretative distincte de cele științifice (de ex. cele psiho-religioase) pot și trebuie să fie luate în considerare.

S-a remarcat, pe bună dreptate, că adâncirea semnificației religiei în lumea modernă și post-modernă se realizează prin studiul secularizării, respectiv utilizând o teorie care recunoaște în o serie de trăsături ale societății moderne caracteristici ale creștinismului. Cum remarcă, surprinzător, G. Vattimo, „adevărul creștinismului (catolic) nu este Papa, ci societatea democratică”¹. Secularizarea, ca teren generator al unei desacralizări *sui generis* a mesajului creștin, în sensul eticii, al politicii democratice mai puțin violente, al puterii împărțite, are și aspecte mai ambigue, chiar contradictorii. Dacă noul creștinism, legat de secularizare, se revelează mai ales în democrația perfectibilă post-modernă, atunci apar opoziții cu învățăturile Bisericii despre viața eternă, după moarte, despre autoritatea supremă a Bisericii. Noul creștinism s-ar îndepărta de o interpretare literală a Scrierilor Sfinte și ar apărea drept o cunoaștere și o practică de viață secularizate, care se centrează pe caritate în sens larg. Rămân însă, ca opțiuni de credință – în viziunea lui Vattimo – teze și atitudini precum cele ce urmează. Puterea și adevărul creștinismului se înscriu ca mutații excepționale în istorie; apoi, credința în misterul creației (dar nu în creaționismul dogmatic, acceptat, de exemplu în școlile din sudul Statelor Unite); de asemenea se va opta posibil, pentru viziunea teologului Pierre Teilhard de Chardin, mult mai deschis față de evoluționism, ca și față de ideea că Dumnezeu nu este atotputernic acum, chiar dacă ar putea fi în plan ultim, eshatologic².

¹ G.Vattimo, 2008, *O rugăciune pentru tăcere*, în vol. J.Caputo, G.Vattimo, *După moartea lui Dumnezeu*, Editura Curtea Veche, București, p. 138.

² *Ibidem*, p. 139.

Dacă modernitatea secularizantă este oarecum de negândit în absența moștenirii creștine, iar mesajul *Noului Testament* ar prefigura destinul Occidentului, apare întrebarea despre posibilitatea reîntoarcerii la un fel de triumfalism religios, chiar inchizitorial. G. Vattimo vizează evitarea unei asememnea reîntoarceri, prin renunțarea treptată la o citire literală a Bibliei și avansarea pe linia unei disoluții a distincției sacre între Dumnezeu și lume; dar, înțelegând totuși modernitatea ca având originea și baza în „Întruparea” din narațiunea creștină. În postmodernitate s-ar contura un fel de mișcare post-seculară, care, deși corelată cu ideea nietzscheană a morții lui Dumnezeu, redirecționează respectiva critică. Amintita idee ar evolua sub forma morții oricărei versiuni de monism rigid și autoritarist, inclusiv acela al secularismului. O continuitate a textului biblic cu dimensiunea secularizării se poate găsi în ideea că Dumnezeu însuși L-a jertfit pe propriul Fiu deoarece Dumnezeu a iubit lumea, secularul (*die Weltlichkeit*). Secularul, nici el nu trebuie supradimensionat și dogmatizat. Astfel, în perioada postmodernității, secularul – cum s-a spus – „începe să își recupereze o mai mare plasticitate, în cadrul cuplului pe care îl face cu religiosul”³. De la o poziție exacerbată teocratică, cum era aceea a lui Tertulian, ce identifica secularul cu păgânismul, în prezent s-a trecut, uneori, la exacerbări în sens invers, ce decuplează total secularul de religios, într-o viziune ateistă. Împotriva ambelor exacerbări, lucrările de hermeneutică și de filosofia religiei mai recente ale lui Gianni Vattimo vor accentua ideea că secularismul este ceea ce creștinismul a lăsat moștenire lumii în proces de globalizare, implicând ample și adânci interdependențe.

Departate de a fi epuizat prin așa-zisa moarte a lui Dumnezeu, secularismul, în cupluri cu noi forme de religiozitate, se va deschide către noi provocări, într-un viitor imprevizibil. Geniul dostoevskian a surprins cu tragism evoluția religiosului cuplat cu secularul în lumea de azi, în care nu încetăm să ne războim, să urâm, să ucidem chiar, nu rareori invocând pe Dumnezeu. În legenda Marelui Inchizitor, autorul *Karamazovilor* evocă aporia încrâncenată a Inchizitorului; acesta așteaptă înfrigurat o salvare de la prizonierul său, Iisus; primește în tăcere sărutul Acestuia, dar îi cere, în numele autorității ecleziaste, să plece, să-și urmeze calea, interzicându-I să se mai întoarcă.

O examinare a interogațiilor și soluțiilor contemporane în câmpuri de idei și de practici precum: teologia, filosofia religiei, alte raporturi și practici

³ G. Vahanian, „Postfață”, în vol. J. Caputo, G. Vattimo, ed. cit., p. 235.

confesionale arată că, nu secularismul unilateral, ateist este prevalent, ci o nouă înțelegere postseculară. Ea afirmă prezența unei noi religiozități pluraliste, un posibil creștinism nonreligios după expresia lui Vattimo. Potrivit promotorului așa-numitei **gândiri slabe**, nu putem nici măcar să vorbim altfel decât din perspectiva creștină și aceasta pentru că, la nivel fundamental suntem incapabili să ne formulăm pe noi înșine, discursul nostru identitar, dacă nu acceptăm anumite premise condiționate prin tradiția culturală centrată pe Biblie.

Totuși în creștinism există de la origine o angajare fundamentală în favoarea libertății și împotriva autoritarismului. În această din urmă perspectivă – și mai accentuată în noul creștinism – putem considera, de exemplu, pe Voltaire, un adept prin anticipație al noului creștinism, cum propune același Vattimo. „Pronunțându-se consecvent în favoarea libertății și împotriva autoritarismului – afirmă Vattimo – Voltaire s-a situat în favoarea creștinismului” și astfel „poate că adevăratul creștinism trebuie să fie non-religios”⁴ (adică antiautoritarist).

Limbajul nu se reduce doar la vizarea realităților obiective, nici la descrierile și explicațiile științei. Când este vorba de limbajul religios, el se referă nu la realități exterioare și nici nu este menit să fie interpretat în mod realist-scientist. În același sens se pronunța și Dilthey despre creștinism, susținând că „în cele din urmă, mesajul creștin își îndeplinește destinul atunci când devenim conștienți de acțiunile noastre, ca subiecți în lume”⁵.

În raportarea sociologică, istorică și critică la această formă de viață care este religia, un rol semnificativ îl joacă *background*-ul filosofic al raportărilor amintite. O contribuție importantă în acest sens revine **gândirii slabe**, ca direcție metodologică de punere în lucru a hermeneuticii lui Vattimo, în prelungirea unor idei ale lui Gadamer. O astfel de reconstrucție hermeneutică se prezintă ca o gândire fundamental prietenoasă față de religie; prin critica adusă de ea ideii de adevăr, ca adecvare unică, verificabilă, între propoziție și lucrul vizat; de asemenea, prin eliminarea unor temeuri negatorii din marxism, cu privire la posibilitatea experienței religioase. Critica „slabă” a hermeneuticii față de idealul obiectivist al

⁴ Vezi G. Vattimo, *Spre un creștinism nonreligios*, ed.cit., pp. 55-56.

⁵ *Ibidem*, p. 58.

adevărului se corelează strâns cu recunoașterea caracterului esențialmente metaforic al oricărui limbaj. Se justifică, astfel, renunțarea la demersurile de reducere a metaforelor (mitologice, poetice ș.a.) la un discurs rațional-univoc, ce ar caracteriza *logos*-ul filosofiei. Într-o viziune ontologică slabă se va situa afirmația despre plurivocitatea ființei și despre caracterul interpretativ al oricărei experiențe a adevărului, în cadrul unei istorii a ființei, interpretată ca istorie a structurilor ei forte.

Hermeneutica, ca o gândire interpretativă slabă, a apărut în Europa – afirmă Vattimo – „nu numai pentru că aici există o religie a Cărții, ce concentrează atenția asupra fenomenului interpretării, ci pentru că această religie are la baza ei, ideea încarnării lui Dumnezeu, pe care o concepe ca și **kenosis**, coborâre sau, am traduce noi (G. Vattimo), slăbire”⁶. O interpretare ce explicitează kenoza este cea a lui Gioachino da Fiore. Ea preconiza o a treia eră în istoria omenirii și a salvării sale, respectiv domnia Spiritului (Duhului), (după aceea a Tatălui - Vechiul Testament, și aceea a Fiului), în care iese la iveală tot mai mult, sensul „spiritual” al Scripturii, iar caritatea ia locul disciplinei autoritare. Alta este, desigur, interpretarea oficială a Bisericii, care se opune celei amintite și derivatelor estetice ce au continuat-o. Interpretarea oficială rigidă a Bisericii consideră că „adevărata” esență a religiei este o experiență a întâlnirii cu un Dumnezeu „totalmente altul”. Aceasta din urmă „nu amenință în fond, caracterul compact al raționalității vizate de iluminiști și nici radicalitatea disciplinară (pură), impusă de dogmatismul bisericilor și inaccesibilă oricărei secularizări”⁷. Prelungind unele idei ale lui Luigi Pareyson, Vattimo propune o adâncire a raporturilor dintre filosofia hermeneutică postmodernă și religie, ceea ce ne va permite să înțelegem respectivele domenii spirituale ca fiind de nedespărțit (fără a reduce religia, în manieră hegeliană, la o etapă istorică depășită a dezvoltării Spiritului universal).

S-a remarcat anterior că hermeneutica poate să fie o filosofie nemetafizică slabă, a unor adevăruri esențialmente interpretative, numai ca moștenitoare a mitului creștin al Întrupării lui Dumnezeu. Pareyson extinde raportul filozofie-experiență religioasă pentru toată viața filosofiei și a religiei. Filosofia, după el, „nu poate decât să reflecteze asupra experienței unei transcendențe, care se dă în chip originar în forma mitului, adică drept prezență „simbolică” a divinului invizibil. Caracterul mitic al întâlnirii cu transcendența nu ar depinde de neșlefuirea facultăților omului, care n-ar fi

⁶ G. Vattimo, 2003, *Dincolo de interpretare*, Editura Pontica, Constanța, p. 70.

⁷ *Ibidem*, p. 72.

încă educat la nivelul gândirii abstract-rațională”⁸. Dimpotrivă, această întâlnire depinde major de natura însăși a transcendentului, care se revelează numai într-o formă ce „vorbește pentru tot omul, ... , i se impune în forme neapropriabile, cum este cazul simbolului mitic, al poeziei, al limbajelor dens încărcate de imagini și de emoții”⁹.

Între consecințele multiple și complexe ale acestor interpretări vizând raportul intim între accesul la Transcendența divină și simbioza complexă filosofie-religie apare și o regândire mai concretă a secularizării creștinismului; anume, prin eliberarea pluralității miturilor, nu numai a celor antice, ci și a celor din religii precum islamul sau budismul; mituri și religii cu care creștinismul se întâlnește în prezent și pe care nu le mai poate trata ca pe niște erori. O asemenea regândire eliberatoare e făcută posibilă de kenoza divinității creștine, respectiv de Întruparea lui Iisus. Vattimo va amplifica asemenea deschideri ideatice, considerând că „chestiunea ecumenismului leagă în mod hotărâtor tematica hermeneutică a adevărului filosofic cu destinul postsecular al Occidentului”¹⁰. Referindu-se la dimensiunea estetică a acestor procese complexe, același gânditor va mai preciza că „nu pare că hermeneutica poate evita să abordeze problema esteticii – nu abstract (ca experiență specifică, ce trebuie descrisă în condițiile ei de posibilitate, alături de alte experiențe; ci, în concretul și în constitutivul raport cu religia, în care a ajuns să se găsească, în cursul procesului de secularizare, ce caracterizează modernitatea”¹¹.

Dezvoltând hermeneutica religioasă promovată de Gadamer (în ultima parte a vieții sale), Vattimo va considera că dacă nu există un adevăr dat cuiva odată pentru totdeauna, iar cel pe care Hristos l-a predat Bisericii nu este deja îndeplinit, înseamnă că mesajul hristic evoluează în istorie. Creștinismul se îndreaptă spre o formă de viață în care se amplifică dimensiunea carității moral-practice. Aceasta nu este reductibilă la mesajul uzual al toleranței, ci vizează o proiecție de viitor a societății moderne, mai puțin sfâșiată de lupte și războaie. Așadar, este vorba, într-o viitoare religie

⁸ *Ibidem*, p. 79.

⁹ *Ibidem*, p. 79.

¹⁰ *Ibidem*, p. 80.

¹¹ *Ibidem*, p. 81.

corelată cu o hermeneutică a gândirii slabe, de un proiect ce contribuie la eliminarea progresivă a zidurilor (de ex. legea egoistă a corporațiilor, ce ridică un zid între succesul individual și binele social ș.a.). P. Ricoeur, într-o lucrare despre traducere susține, pe linia apropierii și integrării culturale a comunităților din Europa, generalizarea modelului traducerii, pe de o parte și a modelului religios al iertării, pe de altă parte. Ambele modele, corelate între ele, pot explicita dimensiunea carității moral-practice din evoluția viitoare a religiilor. Caracterizând cele două modele, Ricoeur notează ca obiectiv înalt al traducerii: „să locuiești cu adevărat la celălalt, pentru a-l putea apoi călăuzi spre tine însuși, printr-un demers calificat de ospitalitate lingvistică”¹². Modelul iertării era invocat pentru rezolvarea diferendelor în interpretarea unor texte din tradițiile religioase distincte. Acest din urmă model afirmă că „există mai mult sens decât crezi tu în chiar cele pe care le afirmi cu convingere; iar surplusul de sens poate fi rostit în altă parte, mai curând de alții, decât de tine însuși. O memorie pacificată va apărea dintr-o asemenea acceptare a modelului iertării”¹³.

Evoluând pe asemenea căi, creștinismul își va realiza propriul destin, oarecum nonreligios. Într-o astfel de evoluție are loc și ceea ce s-a numit o slăbire a lui Dumnezeu în lume, descrisă în limbajul paulin al **kenosis-ului**, și luând forma paradigmatică a doctrinei Întrupării, a nașterii, a morții și a Învierii lui Iisus. După Vattimo, chenoza nu este un eveniment ce se petrece o dată în viața lui Iisus, ci este istoria sau tradiția în desfășurare, inaugurată de acest mare eveniment. Putem numi, împreună cu Vattimo, acest proces „secularizare”, ceea ce nu înseamnă abandonarea sau disoluția lui Dumnezeu, ci „transcrierea” lui în timp și istorie (saeculum). Acest proces istoric (*kenosis-ul*) are corelative incontornabile în plan politic (o democrație nonautoritară) sau în plan epistemic (o viziune gadameriană a dialogului și a fuziunii orizonturilor, unde ființa care este înțeleasă e limbaj și conversație). Cultura occidentală tot mai secularizată, departe de a fi adversara religiei și a bisericii, ar reprezenta o transpunere a creștinismului „din cealaltă lume, în structuri terestre, conversia monedei cerești, în „banul” instituțiilor occidentale mai benigne la nivel etic, social, politic și treptat, chiar economic”¹⁴. În această direcție evolutivă, așadar, știința și tehnologia, economia socială de piață și democrația autentică reprezintă adevărul treptat aplicat, secularizat al creștinismului, realizarea idealurilor acestei religii. Așa

¹² P. Ricoeur, 2005, *Despre traducere*, Editura Polirom, Iași, p. 48.

¹³ *Ibidem*, p.111.

¹⁴ G. Vattimo, 2008, *După moartea lui Dumnezeu*, Editura Curtea Veche, București, p. 110.

cum s-a spus, dacă până acum creștinismul a fost o parte a problemei, abia prin evoluția și autoînțelegerea corectă a sa, acesta ar deveni temei al soluției, respectiv iubire interumană, ospitalitate, dialog și pluralism.

Preluând multe dintre ideile de mai sus ale lui Vattimo, John Caputo scotea în evidență și puncte criticabile în viziunea gânditorului postmodern italian. De exemplu, la Vattimo avem de-a face mai degrabă cu o hermeneutică robustă – și nu slabă – a transpunerii în lumea seculară a figurii deja oferite și autoritare a Întrupării creștine. Când gândirea vattimiană este prea aproape aliniată la Gadamer, ajunge oarecum sub vraja lui Hegel, respectiv a unei versiuni a „cântecului metafizic de sirenă” după care istoria e modalitatea în care Absolutul se dezvoltă pe sine; gândirea slabă pare a fi evoluat prea mult spre una forte. Respectiva gândire este ghidată de o figură prea autoritară și oarecum particulară, a adevărului. O teologie radicalmente slabă, după Caputo, ar fi o teologie a rugăciunii și a lacrimilor, unde rugăciunea și plânsul ar fi profund afirmative¹⁵.

Încercând să nu-și proiecteze viziunea asupra viitorului creștinismului într-un plan prea utopic, Vattimo face referiri și la prezentul social, mai ales cel din Italia. El constată că religiozitatea postmodernă se bazează pe secularizare, ținând cont că religia nu mai e unică și uniformă, nici cu o unică autoritate centrală; ea ar fi mai mult o religiozitate resecularizată. În cadrul acesteia, în contextul unei societăți „transparente”, organic legată cu mijloacele comunicării de masă (TV, Internet), adesea oamenii sunt mai interesați de spectacolul religios (de exemplu, mediatizarea sărbătorii pascale de la Vatican), decât de angajamentul religios propriu-zis. Accesul la semnificații mai profunde este posibil doar cu ajutorul hermeneuticii, al unei teorii a secularizării care recunoaște în numeroase trasături ale lumii moderne dezvoltate, caracteristici de bază ale idealurilor creștine. Cerând depășirea unei lecturi literale a Bibliei în noua religiozitate și o disoluție treptată a distanței sacre dintre Dumnezeu și lume, Vattimo afirmă că astfel ar putea avea loc și o depășire a rigidității autoritare creștine. În acest sens, pentru a fi menținută, Biserica însăși trebuie să se schimbe, să aibe și alte relații cu tradiția.

¹⁵ J. Caputo, *Puterea celor fără de putere*, op. cit., p. 162.

În aceeași chestiune, a raportării la biserica tradițională, John Caputo aduce unele explicitări. El se întreabă dacă este posibil să locuiești o tradiție, luând, totodată, o distanță ironică și având un sentiment manifest al contingentei. În legătură cu tradiția hristologică se remarcă cum numele și narațiunea sunt forme de viață (în sens wittgensteinian), moștenite istoric, care ne sunt transmise prin instituții. Există apoi, ceea ce este activ în nume, energia sa interioară, viața sa. Singurul meu mijloc de acces către această energie interioară se află în construcția ce am moștenit-o¹⁶. Construcția este, așadar, foarte prețioasă și trebuie menținută, deoarece fără instituțiile Occidentului nu am fi păstrat amintirea lui Iisus. „Din acest motiv – adaugă Caputo – nu aș vrea să o iau pe calea individualismului opusă comunității, întrucât comunitățile păstrează tradițiile și transmit memoria”¹⁷.

Religia poate deveni un mod de a ne înțelege unii cu alții, în loc de a ne opune, prin exacerbarea diferențelor. Putem afirma astăzi cu mai mare convingere că gândirea slabă constituie cel mai bun răspuns ce îl putem da în plan teoretico-filosofic, violenței și discriminării. Sunt semnificative, în legătură cu viitorul religiei și al creștinismului, câteva idei cu forță vizionară ale aceluiași filosof american al religiei, Caputo, pe care l-am invocat anterior. Putem visa – nota el – la o formă cu adevărat non-dualistă a creștinismului, ce abandonează vechea idee a celor două lumi, nu fuge de corp și de întrupare și care se va crea pe sine, ca un alt mod de a afirma lumea la nivelul imanenței; de asemenea, să visăm la o Împărăție a lui Dumnezeu pe pământ, respectiv la includerea celor ce sunt în afara povestirii noastre și a norocului nostru; ordinea economică ce va veni ar include răsturnările sistematice care definesc Împărăția, ca și raporturile dintre vechii privilegiați și cei neprivilegiați. Caputo nu insistă în proiecțiile sale atât de mult asupra chestiunii pâinii și a libertății, cât asupra parabolei puterii, aceasta din urmă fiind centrată pe legenda Marelui Inchizitor a lui Dostoievski. Așadar, după Caputo, „creștinismul care va veni ar aminti de figura lui Iisus lipsit de putere și a cărui revendicare asupra noastră este necondiționată, chiar dacă El nu are putere” (în sensul curent, de constrângere externă)¹⁸.

¹⁶ *Ibidem*, p. 209.

¹⁷ *Ibidem*, p. 209

¹⁸ *Ibidem*, p. 213.

BIBLIOGRAFIE

RICOEUR, Paul, 2005, *Despre traducere*, Ed. Polirom, Iași.

VATTIMO, Gianni, 2003, *Dincolo de interpretare*, Ed. Pontica, Constanța.

VATTIMO, Gianni; CAPUTO, John, D., 2008, *După moartea lui Dumnezeu*, ed. Curtea Veche, București.